

Kako je moguće da demonska uobrazila, bilo crkvena, oficijelna, bilo folklorna, neznabožička, u svakoj prilici pretpostavlja da demon dolazi u dušu, da je izvan nje, da dolazi iz mraka i obuzima dušu? Psihoanaliza tvrdi: on dolazi iz pakla podsvesti, izlazi na svetlost uma i muti ga. On muti svest, kao u onoj Jakšičevoj viziji, kad usred podne hladni mrak i ugasi svetlost dana i sunca. O tome, o toj imaginaciji koja poređuje nebo i svetlost sa umom a pakao sa nesvesnim, govori jedan naš izvanzemni izvor, iz XVII veka. To je *Beseda od gornjeg i donjeg nebu*, Gavrila Stefanovića—Venclovića. *Beseda* nam govori datka kako je nebo iznad zemlje, a vazduh između, tako je sa glavom čovečjom. Ispod gornjeg neba je donje nebo. „Na gornjem nam nebu stoji svet, pamet i razum nesvideno. Kakono i nebesni umni angeli što na gornjem nebu borave.“ Anđeli su stvoreni od vatre. To su vatrene duše. Misli u čoveku su zamišljeni sasvim nalik anđelima, nalik vatri. Vetar i vazduh pripadaju carstvu duhova, nevidljivi su i stoje između gornjeg i donjeg neba. No, ako su duhovi zamišljeni, ispod neba anđela, onda su i u duši ispod misli: pokretne, nevidljive influence donje duše, donjeg neba. Čovek koji je „kao i opak, nečist, neprav, zloban, upor, jogunast, sve o svestikom se poslu bavi, zemlja je pilepljen, a ne k nebu. To, doista taj Božji otpadnik, neprijatelj duševni, svetodržac noćni, knez Satana, kano na oblaku, na tom njegovom gornjem nebu svrh mozga mu na teni svoju stolicu postavio, te sedi i vlada s njime, muti mu um i ne dopušta mu o duši raditi, ni k bolem se putu navraćati, sladi mu ovođašnje životovanje, on u glavi mu opođiva štuzari na tom nebu.“

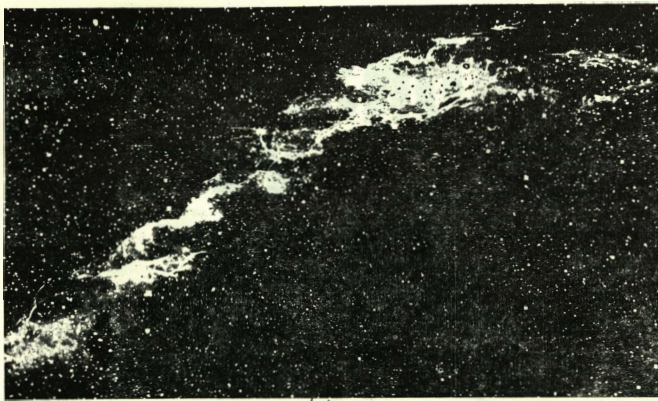
Donje nebo je nebo govona, u ustima: zamišljeno kao nepca, kao usna šupljina, puna pljuvačnih žlezda, kao što su oblaci puni kiše. Tu je tamni satana. Odatle penje se na same misli, i ovlada čovekom. Podsvest je tu u ustima. Pakao u slici usta. Ako ne pakao, ono atar duhova. Prema tome, iz ovih analogija, mi zapažamo da je svaki duševni poremećaj ekvivalentan jednoj eksternoj pojavi. Onaj mir najranijeg iskustva, onaj mir posttračaća poremećen je ovim eksternim iznemanjem unutrašnjih nemira. Svet viših bića i demona, zaista, u inverziji, predstavlja svet ljudih ideja. Svaka luda ideja koju odbacujemo potiskujući se ide u nesvesno. Ta misao je provokativna davola. Ona se može odagnati bilo molitvom, bilo magijskim rečima, a poznata su i druga sredstva, mnogo strašnja. Ona se potiskuje, ali i saleće sve češće. Tada stupaju terapijska sredstva batnanjanja, na primer, ili lečenja u manastirima, o čemu svedoče mnogi etnografski izveštaji kod nas. Tako je odbačena misao, sam demon, i ona se strovaljuje u nesvesno. Najkomisnija misao koju je opravdao kolektiv dobijala je značenje božanskog porekla. Izgleda da su ljudi, žli i pokvareni, po istoj analogiji, zamišljeni da od opšte najviše misli odbacivani, strovaljivani. Ovojje lako zamisliti: zar nas naša svetla misao ne spasava demonske zavodljive misli? Ona je se osloboda potiskujući je, anatemizujući je i bori se sa njome sve dok može. Pusti li je na mala vatra, onda davo nadvladava i upravlja dušom. Ali ostaje vatre da postoji, analognu ovog subjektivnoj, pojedinačnoj drami, makrokosmos, koji će sada nosioca zve misli odbaciti i strovaljiti u pakleni analogon.

Instanca mog super — ego odbacuje moju zlu misao. Tako se psihonanalitičkim prevodenjem može jedan nečitak tekst, kakav je obično alegorija, hrišćanska ili paganska, dovesti do plana značenja koje je obično izgubljeno, ili postoje netkni na vodi na njega, u onoj praočaktoj igri žmurke u kojoj je otvaranje očiju, i pogled u sliku vlastite misli, mogao da oslepi, da skamenja, da spali.

DZINOV I SENKE U PRIČI NOĆ NA MOSTU

Necemo ovde izlagati istoriju *džinova* u evropskim legendama. Povezujemo tu mačćenje priče Milovana Glišića sa nečim što je još ranije nagovešteno. U citatu, nije otprilike, rečeno je priznavanje hrišćan stva od države na Balkanu koje pada za vlade cara Konstantina I Velikog, a paganska kultura svest ozbiljno pogodena i poražena su njena božanstva. (U *Drugoj knjizi Mojstvevoj* preporučuje se surov obratun.) Mi ćemo tako interpretirati tih nekoliko rečenica ali ukazujemo i na biblijsku notu koja odalje izbjla, o borbi boga (misli) sa demonom (zlobm željom) i saterivanju demonu u pakao. Ako bismo alegoriju bukvalno tumačili, onda bi borba Konstantina sa džinovima nalegala na prasliku borbe boga sa davolom. Ostaje dakle da se samo ozbiljno shvati odnos hrišćanstva i paganstva kod nas.

„Još od vajkada, deco, kad je bilo nekršteno doba, pripovedaju da su u ovoj zemlji sudili džinovi. Ali, dode car Kostadin, otera ih čak preko sinjeg mora i satera na neku veliku kapiju u mračni vilajet. O kapiju obesi svoju sablju, pa čim džinovi pojme da se vrata ovrnu, u krštenu zemlju i dode do one kapije — sablju zveline: „Car Kostadin živ!“ i oni odmah pogebnu natrag. Tako nemaju nikako oblasti da dode među kršten narod — osim noću u gluvu doba kad se ne zna dokle je mračni vilajet a dokle je krštena zemlja, izlaze te pogdešto izigravaju svoje kolo, pa ko nagazi na njih, oni ga ustrelje...“

božo vukadinović

DUŠA I NEBO

folklorna imaginacija

10-79 MR 133

Noću, kad se mnogo manje verovalo u jednog boga, džinovi su izvirali iz duše ili iz zemlje. Zemlja i duša bliskii su pojmovi u svakoj uobrazilji koja pretpostavlja demone. Ona nosi u sebi model slike zemlje. Ako su demoni u zemlji, pod zemljom, onda je pomisao na njih, ona koja ih doživljava, vidi, koju oni posećuju, sama podsvest. To je naša psiha, obuzeta slikama zemlje, formirala svet pojmovna prema jednoj materijalističkoj osnovi, koja potiče od zemlje. Uobrazilja je geocentrična. I kad malo zaparamo u dijalektiku mišljenja otkrivamo par suprotnosti, borbu suprotnosti koju misao penje do slike, u geocentrične pojmove, sa samih krajeva slike zemlje: njenih polova, njenih magnetičkih suprotnosti. I ono prvobitno nebo grčkih astronomata, i ono biblijsko, samo je višij zemljin ometač. Posle heliocentrične formule slika sveta se malo izmenila u mogućnosti imaginacije i strukturi pojmovna. Formirala je unutrašnjost zemlje, i dok god budemo vezani za zemlju, postojaće jedna mračna utroba, uzburkana i naseljena fantomima, kao što je podzemlje naseljeno od strane praznovjerne imaginacije, demonima. Geo i ego su instance u igri inverzija. I jedno i drugo su ometači podzemnog, odnosno podsvesnog.

Hrišćanstvo, koje se borilo za svetlost fiktivnog boga, videlo je malo više nebo, kao zemljin ometač, kao njen Olimp. Ali, paganska psihologija, koja nas ovde interesuje, više je bila upućena u tajne podzemlja, više je gajila mračni vrt podsvesnog. Konstantinova „sablja“ je zakon oltara, naročito uperen protiv paganskih duša, onaj isti zakon koji je u Rusiji, velikii zlatni kip boga Peruna bacio u Volgu.

Sablja je hrišćanska instanca analogna mome nad-ja koje potiskuje nagone. Crkva je patila od onog istog proklamovanog savršensstva, jezuitizma svetlosti, u čemu psihanaliza otkriva forme bolesnih, sviroku presvučenih nagona. Citavo hrišćanstvo moglo bi se objasniti torturom, cenzurom, potiskivanjem paganskih običaja, pretvorenih u demonske sile noći, izbacnih iz svetlosti, tako da je uobrazilja, već u toj metaforičnoj biblijskoj granitici svojih zakona, sasvim omdajila svet, i, umesto da uništi svet demonskih sila, brzo je jačala imaginaciju praznovernja. A paganstvo se zadržalo u obrednim ceremonijama, kod nas, može se reći, sve do poslednjih grcaja samog hrišćanstva. Tek sada dolazi stvarna smrt i za paganski praznoverni duh. Nas je ovde zanimala

paganska infrastruktura verovanja u elementima prema priči Milovana Glišića.

Ako se džinovi pojave, nema šale, saseći ih sablja. Ovak simbol fizičke sile dobro je poznat u praktičnim prilikama i slučajevima. Mi ćemo da se spustimo sada još niže, iz uobrazilje kao kolektivnog praznovernja, u ličnu obuzetost, u formu ludila. Oni ljudi koji su našli na džinove, nagraisali, pogođeni njihovom osvetom, u tami noći, ostali su oduzeti, ubrzo bi umirali, ili ostajali dugo u poremećenom stanju. Vračevi su nudili svoje posredstvo i magijskim rekvizitima i radnjama, isterivali demone iz obuzete duše, ili ih obrednim radnjama uništavali. Međutim, poznat je bio i drugi način isterivanja davola, vrlo opasan po život osobe u čiju su se dušu uselili davoli. Strašnim batnama podvrgavali su njihova tela, od kojih su faktički umirali. Ako je duša u krvi i telu, onda davo uvučen u dušu, postoji u celini tog tela i te krvi. Batnanjem, trpio je i sam bolove, i božao.

Magijska egzaltacija na opasnim mestima gde se prikazivanja eksterniziraju je drugi vid spasavanja umobolnog, i njega preporučuju vračevi. Crkva premaćuje ili čita molitve, vračevi više magijsku i hipnotsku terapijiku, putem katarze. Ali pre toga još nešto u fenomenološki senki i kamenja kod demona.

U Glišičevoj priči *Noć na mostu* prepoznajemo arhaihu verovanja u duhove i vampire; prostor, vreme, lik, sablasti, ponašanje, sve je pravilno dato, postovana je praznoverna struktura. Vetar je, neka dubodolina, polumesečina, pomoć je, kreću se senke, bele, sablasne, kamenje igra. Mi znamo da je to pijana i zastrašena ličnost priče, koja je prethodno napunila isti strašnim pričama, pa pošla na put, doživela u kisuri prirodnu nepogodu, oluju. Ali, dekor je fantastičan, sablasan. To je onaj isti dekor vampirske noći koji budi fantaziju. Mesečev belasasti sjaj treperi nad predmetima u prostoru, dajući im neku vrstu fiktivnog kretanja, animirajući ih, a za oči kasnog prolaznika, antropomorfizira čitav kraj. Taj isti mesec izvlači iz noći točnike, sadiste, nekrofile, manijake, koji poput zveri, traže žrtve. Znajući li to da ova uobrazilja koja vidi sablasti, zastrašena, ponesena mesečevim magnetizmom, trpi jedan zločin meseca? Nisu to samo somnabulne, uzemirene duše koje mesečeva plima nosi u noći, i vodi ih po svojim putevima. Vođeni neke zveri-ljude, mesečeva plima ih

goni na zločin. Patološka uobrazilja hrani se mesečevim sjajem. Ali baš tada, druge duše, druge psihčke strukture trpe pravu mesečevu oseku, gube raspravu inicijativu, koje odnose oseka. Tada mese, stvarna u njihovim glavama prividenja koja, iako nisu prave zveri, niti realni ljudi-ubice, izazivaju teške posledice. To je zločin meseca, onog istog čiji magnetizam stvara plamu i oseku. U sujevernim dušama stvara oseku i one su potencijalne žrtve; u manijačkim, poverzanim dušama stvara plimu, puni ih suludim snažnim idejama, i one su potencijalni zločinci.

Kamenje igra, kao što igra na grobovima vampira kad se dižu. Moram ići i u etimološki koren reči senka, koja predstavlja centralni termin praznovjerne, folklorne imaginacije. U *Predanjima* o postanku sveta (Vasko Popa, *Pomoćno sunce*), u onoj malo, biblijski parafraziranoj priči o postanku brda, dolina, potoka, reka, kaže se da je bog od svoje senke napravio davola, i dao mu ime Senailo. Naš novi par jeste: senka je demon, svetlost je sam bog. Vatra je, kao niža od svetlosti, anđeo. Vetar je duh, ali duhovi su demonski. Mesta koje se, od strane vračeva i vidara, preporučuju, mesta za noćna isceljenja, na kojima pristupuju mračne sile, jesu mesta za egzaltaciju. U ponoć budi se, iz strahova, u likove uobrazilja, ona se praznila, oslobađajući svoj potisnuti svet, kao što se bolesnik prepoznava da bi u znoju, po primitivnom lečenju, bolest na neki način napustila telo. Sada je ta zapaljena duša videla kao slike mutne unutrašnje vizije, koje su sada sasvim izdiferencirane. Ona ih je videla vani, kako se kreću ispunjene energijom koja isparava iz bića, i kad energija izade, mrtve slike se gube, nestaju ili se stropostavaju, kao pali demoni, slabi i zaplašeni, nestajući pod zemljom, u vodi, upljeni nekim drugim telom, otuđeni u materiju nam subjekta. Je sam svet pomeću na jednom mestu ovog rada, još na početku, psiha teži da projicira ove fantome u začetku, ove šaptaje i sumnjive pokrete u duši koji radaju košmar i nemir, i već počinju da se projektuju u spoljna bića. Ovo projektovanje je početak oslobađanja, spasavanja duše od dalje patnje. Jureći za svojim fantomima, bolesna duša se osloboda u patnji, u ludilu, rizikujući da se rasepa, da nikad više ne sastavi svoje prvobitno jedinstvo; po svaku cenu ona isteruje ovo bolest, i ona to radi tako kako može u stanju punog zaleđenja, ali kao da postoji još samo jedno mesto nezahvalnosti, jedna instanca koja isteruje, koja traži da se čitav zapaljeni nemeštaj izbaci. Ona radi dakle, da upotrebi sliku, krukčije nego našu vatrogasi. Ona ne čuva dragocenosti koje su unutra, koje su delom zahvaćene vatrom; njoj je cilj da sačuva sebe, svoj dom, u kojem će sama ponovo stvoriti svoju bogatstva, i žrtvu gotovo sva, otuđujući ih tako zahvaćene, van sebe u prostor, predaću ih akciji i propasti spoljnih stvari. U stvarni tim demonima, o kojima nam priča *Noć na mostu* tesno je u duši. Oni kvantitetom brzo rastu, namnožavaju se. Svaka tu luda misao povećava svoj volumen, preporada se u dve nove. Jedini je spas za dušu da počne sa igrom halucinacija, i da organizuje jedan bal za demone, kao što to preporučuju vračevi, odredujući neko mesto za punu egzaltaciju.

Ali, to ne znači da je luda duša toliko dovrtljiva i svesna, te vodi jednu akciju spasavanja za koju nije sposobna ni svest u punoj i autentičnoj formi. Međutim, u *uobraznju* koje daje sebe dokaza da je istinito ono što sebe predstavlja, u plastičitetu predstavljenoj, ono traži dokaz da bi u toj koherenciji našlo poljuljanu ravnotežu, izgubljeni mir. I dok tako ono projektuje svoje tamne modele misli kao bića i slike, ono u stvari čini nešto više nego pribavljanje dokaza, ono upotrebljava ovu dokaznu formu, da bi se sasvim oslobodio bića fikcije i njihovog svedočenja. Zato mi kad čitamo da je uoči *mladog petka*, noću, na mostu, jedne poremećena osoba, postala žrtva najedne davola, da bi se izjutra videla kao isceljena, mi nalazimo samo krajnju egzaltaciju ludila posle čega kao da je ludilo potrošilo svoje zalih, i oslobodilo buduću vreme svoje opsade.

Uvlačenje demonstva, a zatim uništenje eksternizacijom, mi ima već tumačilo u drugom fenomenu u prizivanju vampira i njihovom ubijanju.

Ako se demoni, egzaltaciju, isteruju, kud odlaze? Njihovo eksternizovanje je povezano jako sa magijskim i drugim načinima isterivanja. *Uobrazjenje* koje misli da je demon *napustio dušu, živi sada usred jednog demonijačkog sveta, sveta senki i fantoma*, kakav nam je poznat iz noći. Tako se stvorila jedna vrlo jaka, ekspanzivna forma antropomorfizirajuće imaginacije, na principu isteranih misli, kao napuštenih, izbacenih demona. Ubeden da je sada maglovita podsvest prazna, njegova misao se zanosi da je duša čista, da u njoj ne prebiva pakao.